

необхідність розв'язання загальних проблем удосконалення виконання й відбування покарання у вигляді позбавлення волі.

Перш за все, і це тривалий час підкреслюється в науковій літературі, нам усім слід позбутися ілюзії, що кримінально-правова система може виступати головним засобом боротьби з правопорушеннями [5].

Разом із тим, виходячи з досвіду зарубіжних країн, в Україні мають бути використані такі засоби поліпшення дієвості кримінально-виконавчої системи: 1) співпраця держав у виробленні міжнародних стандартів щодо виконання кримінальних покарань; 2) лібералізація пенітенціарної системи, виправлення та ресоціалізації засуджених; 3) удосконалення внутрідержавних механізмів виконання норм міжнародного пенітенціарного права; 4) пошук варіантів найефективнішого виконання позбавлення волі й засобів впливу на засуджених, які піддаються виправленню; 5) розробка проблем надійності оцінки ступеня виправлення засуджених, створення оптимальних умов для плавного переходу від тюремної субкультури до життя після звільнення з пенітенціарної установи, надання звільненому достатньої допомоги в адаптації до життя в суспільстві.

Список літератури: 1. Чернов А. Д. Лишение свободы как вид уголовного наказания (уголовно- правовые и уголовно- исполнительные аспекты): Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. – М., 1988. – 18 с. 2. Як змусити стандарти працювати. Практичний посібник по ефективному застосуванню міжнародних тюремних правил / «Донецький Меморіал». – Донецьк: Східний видавничий дім, 2001. 3. Международная защита прав и свобод человека. Сб. документов. – М., 1990. – С.290–319. 4. Європейські стандарти утримання в'язнів / Харківська правозахисна група; Худож.-оформлювач І. Гаврилюк. – Х.: Фоліо, 1998. – 112 с.; Європейські пенітенціарні правила. Рекомендація Ради Європи К (2006) 2. – «Донецький Меморіал». – Донецьк, 2006. – 36 с. 5. Кудрявцев В. Н. Стратегии борьбы с преступностью. – М., 2003; Кудрявцев В. Н. Преступность и нравы переходного общества. – М., 2002; Лунеев В. В. Преступность XX века: Мировые, региональные и российские тенденции. – М., 1997; Политический режим и преступность / Под ред. В. Н. Буракова, Ю. Н. Волкова, В. П. Сальникова. – СПб., 2001 та ін.

Надійшла до редколегії 23.04.08

Т. Л. Сироїд

СПІВВІДНОШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРИНЦИПУ НЕВИДАЧІ ТА ПОЛОЖЕНЬ СТАТУТУ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

Міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю традиційно було пов'язане головним чином з необхідністю надання правової допомоги зокрема, у видачі злочинців (екстрадиції). Як зазначають російські вчені І. І. Лукашук та А. В. Наумов: «екстрадиція – це стародавня форма взаємної правової допомоги держав у боротьбі зі злочинністю» [1, с. 30]. Разом із тим, слід підкреслити, що використовувалася вона не тільки для видачі осіб, які скоїли злочин, але й для повернення біглих осіб. Тільки в XIX ст. видача

набуває характеру взаємної правової допомоги між державами в боротьбі з загальнокримінальною злочинністю.

На сучасному етапі видача застосовується між державами щодо осіб, які скоїли злочини, а також для виконання винесеного вирокую національного суду стосовно засуджених і здійснюється на підставі двосторонніх або багатосторонніх угод і положень національного законодавства. Створення міжнародних кримінальних судових органів (Югославського, Руандійського трибуналів, Міжнародного кримінального суду) спонукало до розвитку нової форми співробітництва у цій сфері – передачу осіб державами в розпорядження судового органу для розслідування справи та притягнення до відповідальності¹.

Положення щодо передачі містить і Статут Міжнародного кримінального суду 1998 р. (далі МКС). Співробітництво держав з МКС передбачає всебічну співпрацю з Судом у проведенні ним розслідування злочинів, які віднесено до юрисдикції останнього, і здійсненні кримінального переслідування, включаючи передачу осіб під юрисдикцію Суду, в тому числі й громадян держави, незважаючи на їх посадове становище, наявність імунітету тощо (ч. 9 «Міжнародне співробітництво і судова допомога») [2]. Всебічна співпраця держав із Судом має за мету надати йому можливість виконати покладені на нього функції і повноваження у справі попередження та боротьби з тяжкими міжнародними злочинами.

Разом із тим, саме у разі необхідності передати особу, яка перебуває у розшуку в розпорядження Суду, деякі зобов'язання, що покладаються Статутом на його учасників, вступають у протиріччя з положенням національного (зокрема конституційного) законодавства держав-учасниць. Мова йде про: відмову від імунітету для глав держав (ст. 27 (2)); незастосування строку давності відносно злочинів, що підпадають під юрисдикцію Суду (ст. 29); обов'язки держави передати Суду своїх громадян, коли Суд звертається з таким проханням (ст. 59, 89); право Суду призначити як міру покарання довічне ув'язнення (ст. 77(1) «b»); здійснення функцій Судової палати трьома судьями Судового відділення, а не журі (ст. 39 (2) «b» «ii»).

Вищезначене дає підстави для висновку, що обрана тематика є актуальною в аспекті захисту державами своїх громадян та роз-

¹ Регламентуючи надання правової допомоги у затриманні і передачі осіб, установчі правові акти судових органів, використовують термін «передача», а не «видача». В загальноживаному розумінні вони часто розглядаються як синоніми, але в міжнародно-правових документах та спеціальній правовій літературі в них вкладається різний зміст, що робить їх юридичну природу неідентичною. Зважаючи на цю обставину, в тексті зазначеної статті використовується як поняття «видача», так і «передача», в залежності від суб'єктів, що беруть участь у здійсненні цієї процедури.

витку однієї з нових форм міжнародного співробітництва у наданні правової допомоги – передачі осіб, які скоїли міжнародні злочини, постійно діючому міжнародному судовому органу з метою притягнення їх до відповідальності. Слід зазначити, що в більшості робіт, присвячених кримінально-процесуальним питанням інституту передачі проаналізовано саме з точки зору співробітництва держав у попередженні та боротьбі зі злочинністю. Щодо характеристики інституту екстрадиції в аспекті співробітництва держав і МКС та дотримання прав осіб, які підлягають передачі, то слід зазначити, що цій проблематиці не приділено належної уваги в юридичній літературі. Окремі питання висвітлювалися в роботах А. І. Бастрикіна, В. Г. Буткевича, Р. М. Валєєва, С. М. Ви Христа, Р. А. Каламаркяна, І. І. Карпеця, М. І. Костенка, І. І. Лукашука, А. В. Наумова, В. П. Панова, М. Г. Михайлова, І. С. Марусіна, Л. А. Моджоряна, В. П. Пилипенка тощо.

У рамках даної статті передбачається проаналізувати зміст Статуту МКС та положень універсальних міжнародних угод і національного законодавства держав на предмет дотримання конституційних прав осіб, що підлягають передачі в розпорядження Суду з метою притягнення до відповідальності.

У конституціях багатьох держав закріплюється принцип невидачі своїх громадян (наприклад, Конституція республіки Білорусь (ст. 10), Конституція республіки Болгарії (ст. 25 п. 4), Конституція Федеративної республіки Бразилія (L) тощо). Крім того передбачається, що глави держав володіють імунітетом від кримінального переслідування у зв'язку з діяннями, скоєними під час виконання ними своїх обов'язків. У деяких державах такий захист надається навіть членам уряду, а також іншим посадовим особам держави. На конституційному рівні закріплюється право обвинуваченого у вчиненні злочину на розгляд його справи судом за участю присяжних засідателів (ст. 47 Конституції Російської Федерації, поправка V Конституції США та ін.), а також заборона призначати як міру покарання довічне ув'язнення (Конституція Федеративної республіки Бразилія (XXXVIII та ін.) [3]).

Питання щодо видачі осіб на національному рівні регулюються як внутрішнім правом держав, так і міжнародними угодами. В основному це двосторонній договір про екстрадицію або багатостороння міжнародна угода про правову допомогу, яка регламентує підстави й процедуру видачі. Серед універсальних багатосторонніх угод у цій сфері слід виділити Типову угоду про видачу (резолюція ГА ООН від 14 грудня 1990 р.), яка визначає підстави видачі, процедуру затримання особи та передачу особи, а також містить імперативні та факультативні підстави для відмови у видачі [4, с. 298–310]. До імперативних підстав віднесено наявність наступних умов: злочин, відносно якого є прохання про видачу, роз-

глядається державою, яку запрошують, як політичний; якщо є серйозні підстави вважати, що видана особа буде переслідуватися або буде притягнена до відповідальності за ознаками раси, релігії, національності, політичних переконань; якщо діяння передбачається військовим правом, але не є таким відповідно до загального кримінального права; якщо стосовно особи, видача якої вимагається, на території сторони, яку запитують, за той же злочин був вже винесений вирок, що набув чинності, або припинено провадження у справі; на момент отримання вимоги кримінальна справа не може бути порушена або вирок не може бути приведений до виконання внаслідок закінчення строку давності, амністії або на іншій законній підставі, що передбачена законодавством сторони, яку запитують; якщо видача призведе до порушення публічного порядку або загальних принципів законодавства. Серед факультативних підстав відмови у видачі слід виділити наступні: особа, стосовно якої направлене прохання, є громадянином сторони, яку запитують, або особою, якій надано в цій державі притулок; якщо на території держави, яка просить видачі, до особи може бути застосовано більш серйозне покарання, ніж на території держави перебування за теж саме діяння, або смертну кару; якщо вийшов строк давності притягнення до кримінальної відповідальності; якщо винна особа вже відбула покарання за скоєне діяння на території держави перебування тощо.

Положення зазначеного Типового договору є базовими, вони знайшли своє відображення й у регіональних багатосторонніх міжнародних угодах, серед яких слід виділити Європейську конвенцію про видачу правопорушників 1957 р., Конвенцію про правову допомогу та правові відносини в цивільних, сімейних і кримінальних справах 1993 р. [5, с. 1116–1130, с. 1071–1076]. Положення цих конвенцій приблизно однакові. Сторони зобов'язуються видавати одна одній осіб, які перебувають на їх території, для притягнення до відповідальності або приведення до виконання вироку суду. Крім того, ними регламентовано порядок, якого повинні дотримуватися держави при проведенні процедури видачі. Зазначені конвенції також містять низку підстав за наявності яких держава має право не видавати особу, яка скоїла злочин.

Немаловажну роль при здійсненні екстрадиції відіграють норми національного кримінального й кримінально-процесуального права. Всі вищевказані нормативно-правові акти й створюють правову основу для здійснення процедури видачі.

Запропонований перелік правових підстав видачі не можна вважати вичерпним, якщо не доповнити його статутними документами міжнародних судових установ. До таких на сьогодні, крім вищезначеного Римського Статуту міжнародного кримінального суду, належать: Статут Міжнародного трибуналу для пере-

слідування осіб, винних у серйозних порушеннях міжнародного гуманітарного права, скоєних на території колишньої Югославії, починаючи з 1991 р.; Статут Міжнародного кримінального трибуналу для переслідування осіб, винних у геноциді та інших серйозних порушеннях міжнародного гуманітарного права, скоєних на території Руанди, та руандійських громадян, винних у геноциді та інших подібних злочинах, скоєних на території сусідніх держав у період між 1 січня 1994 р. і 31 грудня 1994 р.

Статут МКС також встановлює певну процедуру затримання осіб, які скоїли злочин та порядок передачі в розпорядження Суду і вимагає від держав-учасниць виконання будь-якої вимоги про арешт і передачу Суду. Слід зазначити, що Статутом акцентовано увагу, що такі вимоги виконуються з урахуванням процедур, передбачених процесуальним законодавством держав, включаючи розшук, арешт, утримання під вартою та транзит через свою територію особи, яка передається до Суду іншою державою (ст. 89 (1)). Загалом положення Статуту в основному перекликаються з основними міжнародними угодами у сфері екстрадиції щодо підстав, процедури і порядку видачі. Але на відміну від положень вищезначених міжнародних договорів, Статут не містить підстав для відмови у передачі особи.

Разом із тим, аналізуючи положення Статуту у частині підстав для екстрадиції приходимо висновку, що він створює чисельні перепони процесуального характеру, які Прокурор МКС повинен подолати до того, як Судом буде видане розпорядження про передачу (ст.ст. 53, 54, 58). Отже, коли Суд видасть розпорядження про передачу, з цього можна зробити наступні висновки: був скоєний злочин, який підпадає під юрисдикцію Суду, а саме злочин геноциду, злочин проти людяності, воєнні злочини (ст. 53 (1) «а»). Це особливо небезпечно для людської цивілізації порушення норм і принципів міжнародного права, що мають основоположне значення для забезпечення миру, захисту особистості й життєво важливих інтересів міжнародної спільноти в цілому; є достатні правові і фактичні підстави для запиту ордеру на арешт (ст. 53 (2) «а»); кримінальне переслідування відповідає інтересам правосуддя з урахуванням всіх обставин, включаючи ступінь тяжкості злочину, інтереси потерпілої сторони тощо (ст. 53 (2) «с»); для встановлення істини Прокурор проводить розслідування задля того, щоб охопити всі факти і докази, які відносяться до оцінки наявності підстав для кримінальної відповідальності відповідно Статуту, разом із тим, розслідує обставини, що свідчать як про винність чи невинність особи (ст. 54 (1) «а»); у Палати попереднього провадження є підстави вважати, що арешт особи є необхідним для забезпечення її явки на судовий розгляд; для забезпечення того, щоб особа не створювала перешкод для розслідування справи або задля попе-

редження скоєння інших злочинів (ст. 58 (1)); у Палати попереднього провадження є підстави вважати, що ця особа скоїла злочин, віднесений до юрисдикції Суду (ст. 58 (1) «а»).

Статутом також акцентовано увагу на дотриманні прав осіб, які підлягають затриманню та арешту державами-учасницями. Крім забезпечення загальних прав (повідомлення до початку будь-якого допиту про скоєння злочину, віднесеного до юрисдикції Суду, надання правової допомоги, не свідчити проти самого себе або визнавати свою провину тощо), особі, стосовно якої виданий ордер на арешт, гарантується право клопотатися перед Палатою попереднього судочинства про тимчасове звільнення з-під варти до початку судового розгляду, яке може здійснюється на певних умовах або без них (ст. 60). Ці умови можуть бути змінені на прохання відповідної особи або Прокурора (правило 119 Правил процедури та доказування) [6]. У випадку, коли Палата приймає рішення про утримання особи під вартою в місці перебування Суду, то їй також гарантується дотримання прав і належні умови утримання, а саме: право на дипломатичне та консульське сприяння; медичне обслуговування; підтримання духовного благополуччя; виконувати оплачувану роботу; користуватися бібліотекою; займатися фізичною культурою, спортом та іншими видами відпочинку; отримувати поштову кореспонденцію, листи, посилки; підтримувати зв'язок із своїми близькими родичами тощо. Порядок утримання зазначених осіб детально визначається Регламентом Суду (Розділ 6) [7], Регламентом Секретаріату (Глава 5) [8].

Підсумовуючи вищесказане, слід підкреслити, що запобігання злочинам, віднесених до юрисдикції Суду, без сумніву, відповідає інтересам держав, оскільки мова йде про найтяжчі злочини, що зачіпають інтереси всього світового співтовариства. Мета створення постійно діючого Міжнародного кримінального суду і полягала в тому, щоб розглядати справи відносно таких злочинів, незважаючи на будь-які міркування політичного чи дипломатичного характеру, які можуть виникнути між державами. Разом із тим Статут МКС закріплює низку гарантій того, що розгляд справи буде здійснюватися на підставі норм міжнародного права з дотриманням жорсткої процедури прийнятності до провадження та відводить державам роль ініціатора судового переслідування і запобігання скоєнню важких злочинів.

Як зазначалось вище, слід зауважити, що крім положення Статуту можна розглядати як такі, що суперечать конституційним вимогам деяких держав, зокрема, стосовно передачі особи до Суду. Але при оцінці можливого впливу Статуту на конституцію держави необхідно враховувати ті цінності, укріпленню яких прагне сприяти Суд, а саме, утвердження справедливості і прагнення покласти край безкарності тих, хто користується своєю владою,

несе розруху і чинить свавілля. Важко було б знайти державу, в конституції якої не було висловлено прагнення утвердження цих цінностей. Аналізуючи, які інтереси слід захищати в кожному конкретному випадку, держави знайдуть крапки дотику, завдяки яким можливо буде вирішити протиріччя між положеннями конституції і вимогами, що містяться у Статуті.

Для кожної держави шлях вирішення цього питання буде і є різним, зважаючи на своє бачення, можливостей, особливостей внутрішнього законодавства і політичної волі. Зважаючи на це, деякі держави можуть вносити поправки до конституції або прийняти законодавчий акт, який дозволив би передавати своїх громадян Суду, без внесення змін до конституції.

Список літератури: 1. Лукашук И. И., Наумов А. В. Выдача обвиняемых и осужденных в международном уголовном праве: Учебно-практическое пособие. – М.: Российский Юридический Издательский Дом, 1998. 2. Римский статут Международного уголовного суда. – A/CONF.183/9. 3. Конституції нових держав Європи та Азії / Упоряд. С. Головатий. – К.: Укр. Правн. Фундація. Вид-во «Право», 1996. Конституции зарубежных стран. Сборник. – М.: Юрлитформ, 2000. 4. Международно-правовые аспекты экстрадиции. Сб. документов. – М.: Юрид. лит., 2000. 5. Україна в міжнародно-правових відносинах. Боротьба зі злочинністю та взаємна правова допомога (книга перша) /Зб. документів (українською і російською мовами). – К.: Юрінком, 1996. 6. Правила процедуры и доказывания Международного уголовного суда // Официальные документы Международного уголовного суда ICC-ASP /1/3 (part II-A). 7. Регламент Международного уголовного суда // Официальные документы Международного уголовного суда ICC-BD/01-01-04. 8. Регламент Секретариата Международного уголовного суда //Официальные документы Международного уголовного суда ICC-BD/03-01-06.

Надійшла до редколегії 13.05.08